

szisztematikus feldolgozás tárgyává tegyük a jelzett korszak jogfilozófiai gondolkodását, ahogy Szabadfalvi József kötete is teszi. A korszakról adott átfogó áttekintése jelentős hozzájárulás a magyar bölcséleti gondolkodás történetének feltárásához, könyve pedig nem csak a szűken vett

szakma képviselőinek, de a filozófia- és eszmetörténészeknek is fontos adalékokkal szolgálhat. Mint ahogy egyetemi hallgatók is haszonnal forgathatják.

Tóth-Matolcsi László

**Nagy Beáta: Háttérben: Kísérlet egy szervezeti nemi rend feltárására
Újratervezés - a nők és a műszaki tudományok 2.0**

L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2014. 202 oldal.

A nemek és a műszaki tudományok, valamint a nők és az informatika viszonyát feldolgozó irodalomból egyértelműen kirajzolódik, hogy az e területeken tapasztalható, nemek közötti oktatási és munkaerő-piaci egyenlőtlenségeket leginkább a nők

„nem hagyományos pályákra” történő belépésével kapcsolatos társadalmi ellenérzések nyílt vagy burkolt formái okozzák. Bár a formális akadályok eltűntek a nők pályaválasztása terén – vagyis elvileg már csak az egyéni múlik, milyen foglalkozási és életpályát választ – a gyakorlat mégis azt mutatja, hogy karriertervezésük során döntéseik továbbra is a nemekhez fűződő kulturális képzeteknek és tradicionális normáknak felelnek meg. A „*műszaki tudomány definíciószerűen is részrehajló a férfiak irányába. [...] A férfiasság és a technológia állandó érvényessége éppen ezért nem biológiai nemi különbségek velejárója. Az sokkal inkább a nemek történeti és kulturális konstrukciójának eredménye*”. (Wajcman 1991: 137; idézi Nagy: 61) A „műszaki”-val és a „technológiá”-val kapcsolatos definíciók a férfiakhoz szervesen kapcsolódó fogalomként konzerválódtak a társadalomban, s a leíró kategó-

riák egygé váltak a jelölttel: a műszaki terület férfitudománnyá vált. „Miközben a technológia és az ember viszonyában számos változás történt, a nemekről alkotott hagyományos, az emberek többsége számára kézenfekvő felfogás változatlan maradt”. (Haraway 2005, idézi Nagy: 63)

A kommunikációban megjelenő narratívum egyúttal kognitív kategória is. Ezzel összefüggésben a recenzensek elsősorban a nyelvi kultúra által közvetített tartalmak hatásait kívánják kiemelni, és a narratív nyelv korlátait és lehetőségeit vizsgálva a dekonstrukció fontosságára hívják fel a figyelmet. Sok esetben a logocentrikus nyelvi kultúrába és „az oktató tanárok fejébe” ágyazottak a szakmai nyelvi kompetenciák hiányára utaló metanarratív eljárások és a kódolt nemiségre jellemző, hierarchizált, tradicionális szemléletmódok, így segítve elő a *láthatatlan, normatív üvegplafon* megalkotását. Ennek határai védik a „makacs változatlanságot” a nemek és a műszaki tudományok vagy az informatika viszonyában is. Ez a sztereotípiá-fenyegetettség viszont hatással lehet a nők műszaki, matematikai teljesítményére is. „Az összes szakma közül a mérnöki van a legalacsonyabb női arány és ez előrevetíti a nőkkel szemben ellenséges, erősen maszkulin imázst. A mérnöki pálya különösen érdekes példája az archetipikusan maszkulin kultúrának...”. (Wajcman 1991, idézi Nagy: 64)

Nagy Beáta *Háttérben* című művében, a fent leírt gondolatokból kiindulva, hat fejezetben mutatja be a műszaki és az informatikai képzések szervezeti rendjét. Részletező, mégis átfogó elemzésein keresztül képet kapunk arról, mi is lehet a valódi oka annak, hogy a társadalmi környezet elbátortalanítja a nőket a műszaki és a természettudományi területektől. Következtetéseit az Obudai Egyetemen végzett kutatásának eredményein keresztül mutatja be, az intézmény szervezeti rendjének és az ott dolgozó oktatókkal készített interjúk elemzésének összefüggéseire alapozva. A szerző kifejti, hogy „a lányok jelenlétéhez való barátságos hozzáállás dominálta a beszélgetéseket, de ezek beragadtak a hagyományos nemi elvárások keretei közé”. (178) Megállapítja, hogy „a lányokat általában nem az intellektuális képességeikért, hanem szorgalmuk, kitartásuk, céltudatosságuk és összeszedettségük miatt dicsérték”. (181) Az interjúkból kiderült, hogy a lányok „token- (jelkép) helyzetben vannak” (180) a műszaki felsőoktatási intézményekben. Viszont arra a kérdésre, mit lehetne tenni azért, hogy több középiskolás lány válassza a műszaki, informatikai felsőoktatási képzéseket, a válaszadók nem tudtak megoldásokat javasolni.

A szerző a témában fellelhető szakirodalmakat ismertetve kiemeli azokat a nyílt és burkolt ellenérzéseket, amelyek a lányok természettudományos nevelése ellen artikulálódnak a „külvilágban.” Így jutott arra a következtetésre, hogy a nők

azért tanulnak olyan területeken, amelyek a „nőknek valók,” mert a foglalkozásválasztást nem a képességek és az érdeklődés, hanem főleg a társadalmi normák írják elő. Vagyis Nagy amellet érvel, hogy „[...] társadalmi szinten kell megváltozniuk a nemekre vonatkozó normáknak, ami aztán magával hozhatja a foglalkozásváltozásban bekövetkező szokások változását is”. (Akerlof-Kranton 2010, idézi Nagy: 33)

Nagy Beáta ugyanakkor azt a kérdést is felteszi, hogy vajon kell-e több lány a műszaki, informatikai vagy természettudományos pályákra, milyen vélekedések jellemzők a nemek eltérő pályaválasztására, a nemi jellegzetességekre és szerepekre, illetve az esetleges támogató intézkedésekre? Ezekkel kapcsolatosan arra világít rá, hogy bár a nők képességeik alapján bekerülhetnek/bekerülnek a műszaki-informatikai pályákra, sőt remekül helytállnak egy ideig, de a szervezet, az intézményes körülmények sok esetben végül kivetik őket, mint nem odavalókat („chilly climate”). Ezek szerint, ha az intézményes miliő csak a férfi tulajdonságokat akceptálja ezeken a területeken, akkor a nők (főleg a nőies nők) idegennek érzik magukat benne. Ennek eredményeként vagy felveszik a férfias tulajdonságokat, vagy feladják a műszaki pályát. „Egy nő megjelenése a műszaki területen bizonyos mértékben megköveteli nemi identitása egyes aspektusainak feladását.” (Wajcman 2009, idézi Nagy: 59) A női életút

maszkulinizálódásával együtt nem következett be a férfi életút feminizálódása – írja Nagy, majd több helyen is nyomatékot ad azon állításának, hogy éppen ezért kellene a szervezeti, strukturális változások, illetve vált szükségessé a rögzült kulturális meggyőződések oldása, ellenkező esetben a „nemek forradalma” befejezetlen társadalmi jelenség marad.

A „nemek forradalma”-ként leírt jelenség magyarázata után – mely egyben elméleti keretet is ad a műnek – mutatja be a szerző a magyarországi nők és férfiak iskolázottságának jellemzőit a 2011-es népszámlálás adatai alapján. Három kérdést jár körbe ebben a fejezetben. Mi jellemzi a népszámlálások tükrében a női-férfi jelenlétet az oktatás különböző szintjein? Az oktatáson belül hogyan írható le a nőtöbbség kialakulása, mikorra tehető és miért alakult így? Harmadszor a szerző arra kíváncsi, hogy az általa ismertetett trendek – vagyis a nők számának markáns növekedése a felsőoktatásban érvényre jutása után is – tetten érhető-e még a tradicionális minták továbbélése? Egyértelműen megállapítható, hogy a felsőfokú iskolai végzettség megszerzése vált a felfelé irányuló mobilitás legitim útjává és mára minden ötödik felnőtt nő diplomás. (Az elmúlt 50 év alatt a diplomás férfiak aránya a négyszeresére, míg a diplomás nők aránya a tizenhatszorosára emelkedett. A 25–29 évesek körében a diplomások 2/3-a nő [49]). De miért maradnak távol a nők a műszaki területekről? Milyen

a nők viszonya a technológiához? – kérdezi a szerző a *Nemek, technológia és műszaki pályák* című fejezetben. Nagy Beáta konkrétan a szakma felé vezető utat vizsgálja, kiemelve az oktatás jelentőségét. Ehhez két további aspektus, a matematikatudás és a műszaki felsőoktatás fogadókészségének, barátságosságának elemzésével közelít. Ezt követően tekint ki a hazai terepre és állapítja meg, hogy itthon kifejezetten férfias területnek számít a műszaki felsőoktatás és „*még azok az egyetemek sem használják ki a lányok felé nyitás lehetőségét, amelyek pedig az elmúlt évtizedekben jelentős kutatásokat végeztek a kérdésben.*” (80)

A IV. részben a nők műszaki területen történő ignorálásától az elfogadásig terjedő folyamatokat veszi górcső alá a szervezetszociológia mezsgyéjén mozogva. A nemek helyzetének állandó változásáról és az úton meglévő látens akadályokról ír. A szerző kiemeli, hogy nem csak a szervezetszociológiai, hanem a kultúrakutatásokra is nagy hangsúlyt kell fektetni, legfőképpen azért, mert a nevelés által konzerválódott, megcsontosodott hagyományos sztereotípiákra és az ebből fakadó aszimmetriákra csak ezek segítségével lehet rámutatni. Ha a munkaszervezetek és a felsőoktatási intézmények felelősséget vállalnának és a nők elfogadását segítő programokat vezetnének be és valósítanának meg, annak eredményeként a meglévő maskulin világ egyoldalúságát felválthatná a különbségeknek is helyet adó szemléletmód.

A szerző nemzetközi kutatásokat ismertetve bővíti tovább a könyv elméleti keretét. Ezek főképpen azokra a kulturális és szimbolikus gyakorlatokra összpontosítanak, amelyek a nőket máig hagyományos szerepeikben tartják, és folyamatosan újratermelik a dichotóm nemi rendet, a két nem hierarchikus kapcsolatát. Nagy Beáta könyvének rendkívül gazdag bibliográfiája is jelzi, hogy a témát minden tekintetben alaposan körüljárta. A szakirodalmak közül különösen nagy figyelmet kap Brigitte Liebig svájci vállalatok körében végzett csoportos beszélgetésekre alapuló kutatása. A legérdekesebb mégis talán Gherardi tipológiája, aki a férfivilágba kerülő nők helyzetét („women travellers in a male world”) pozícionálta, a „vendég”, a „marginális”, a „vakációzó”, a „kígyó a fűben”, a „jövevény” és a „betolakodó” posztok megkülönböztetésével.

Végül, ahogyan már szó esett róla, az Óbudai Egyetem szervezeti rendjének bemutatásával és az ott dolgozó 15 oktatóval készített interjú elemzésével, és eredményeinek összegzésével zárja mondanivalóját. Az interjúk alapján Nagy Beáta többek között azt a következtetést vonja le, hogy Gherardi „pozíciói” közül a műszaki területre belépő nők helyzetét a „vendég” típussal lehet leginkább jellemezni Magyarországon, vagyis azzal, amikor a nőkre csak mint vendégekre tekintenek a férfiak az általuk kialakított szervezeti kultúrában. A második leggyakoribb a „marginális” pozíció. Utóbbi típusra

jellemző, hogy a fogadók ellenségesen viszonyulnak a nőkhöz: „[...] egyértelműnek bizonyult, hogy negatív a lányokról alkotott vélemény: tolerálják a jelenlétüket, de szakmailag nem számítanak rájuk, és nem veszik őket komolyan”. (178) A „vakációzó” szerep fordult még elő a vizsgált egyetemen. Ez a helyzet akkor áll elő, amikor a nőkre úgy tekintenek férfitársaik, mint akik csak rövid ideig fognak ott maradni. „Klasszikus helyzete ez a felemás helyzetnek, amikor a nők családi szerepét hangsúlyozzák, mint ami mindenképpen megtöri és relativizálja a mérnöki helyzetet.” (178)

Nagy Beáta könyve tematikájában egyedülálló, hiszen az oktatókkal készített interjúk elemzésével kézzelfogható, és nem utolsó sorban hazai eredményekkel támasztja alá azokat a korábban más forrásokból már ismert nemzetközi jelenségeket és megállapításokat, amelyeket a

nők és a férfiasnak jellemzett szakmák kapcsolatáról tudni véltünk. A nők a férfias szakmákban, legyen az akár műszaki, informatikai jellegű vagy a politika területe, egyaránt áttörhetetlen üvegplafonokba ütköznek. Nagy Beáta *Háttérben* című könyvének különlegességét az adja, hogy a szofisztikált mű középpontja az a kategorikus imperativus, mely a téma komplexitására hívja fel a figyelmet, és felszólít a szervezet- és a kultúrakutatások egységes szemléletének bevezetésére. Kiemeli, hogy a nemi kultúra vizsgálata nélkül a szervezetekben zajló folyamatokra és a változás lehetőségének kiaknázására vajmi kevés esély van. „Ebben az esetben sikerül ugyanis legjobban ötvözni az egyéni, szervezeti és társadalmi nemi szerepfelfogások rendszerét”. (135)

Czibere Ibolya – Takács Izolda